

Bouwsteen ten behoeve van de VHR-opgave

Soorten van de Vogelrichtlijn¹ voor zover betrokken bij de instandhoudingsdoelstellingen voor Natura 2000-gebieden

A022 Woudaap² *Ixobrychus minutus*, broedvogel (Versie oktober 2024)

Deze bouwsteen richt zich op de Woudaap in de hoedanigheid van broedvogel. Deze kleinste reigerachtige is een echte zomergast, verblijft in de winter in Afrika en komt pas laat in het voorjaar terug in de West-Europese broedgebieden. Nederland is de meest noordwestelijke grens van het areaal waar regelmatig wordt gebroed. Het nest ligt in (overjarig) riet of lisdodde vegetaties bij ondiep en helder water. Klimmend door de vegetatie kan hierin gejaagd worden op visjes, waterinsecten en amfibieën. De soort kan broedend worden aangetroffen in veel typen moerasvegetatie (oude rivierstrangen, kleiputten, visvijvers, laagveenmoerassen en voedselrijke vennen). Opvallend is het voorkomen in kleinere, vrij geïsoleerde plasjes en jaarlijks kunnen nieuwe vestigingen plaats vinden en voorheen bezette plekken weer leegraken. In Nederland broedt minder dan 0,1% van de geschatte Europese broedpopulatie.

I. Samenvatting

Landelijk doel³

Vigerend landelijk doel (zie doelendocument, ministerie van LNV 2006) <i>Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied. Gestreefd wordt naar herstel van een populatieniveau van ten minste 200 paren verdeeld over ten minste 5 sleutelpopulaties van ten minste 20 paren (ten minste 100 paren).</i>	200 paren
Voorstel nieuw landelijk doel 2050 (tussendoel) <i>Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel van een populatie van 150 paren, waarmee een verbeterde Staat van Instandhouding wordt gerealiseerd.</i>	150 paren
Gunstige Referentiewaarde Populatie <i>Omvang populatie behorende bij de toestand waarin een populatie in ons land in een ecologisch 'gezonde' situatie verkeert (zie Vogel et al. 2021).</i>	440 paren
Huidige populatieomvang <i>Gemiddeld aantal broedparen in de periode 2015-2020.</i>	25-50 paren

Voorstel voor regionale opgave

Het huidig aantal broedparen per regio (provincies en rijkswateren) en de regionale opgaves voor zijn in tabel 1 weergegeven. Voor de provincies is dit exclusief het aandeel rijkswateren. In deze bouwsteen zijn de rijkswateren gedefinieerd als het voortouwgebied⁴ van Rijkswaterstaat (RWS). Het voorgestelde landelijke doel voor 2050 vormt het uitgangspunt voor de regionale opgaves. Omdat er een aanvullende landelijke opgave is (voorstel landelijk doel voor 2050 bedraagt 150 paren terwijl in de actuele situatie (2015-2020) 25-50 paren aanwezig zijn), is er ook een regionale opgave om een gunstiger populatieniveau te bereiken. De regionale opgaves zijn heel ambitieus en gaan uit van meer dan een verdubbeling van het huidige aantal, terwijl de korte termijntrend vooralsnog onbekend is maar zeker geen sterke toename laat zien. Voor de belangrijkste regio's dient vooral naar de verspreiding in het recente verleden te worden gekeken waarbij de grootste aantallen voorkwamen in het rivierengebied, Noord- en Zuid-Holland. De huidige aantallen zijn heel laag en wisselen ook jaarlijks sterk zodat hier geen goede verdeling op is te baseren. Vanwege het dynamische karakter van het voorkomen in grote

¹ Richtlijn 2009/147/EG van het Europees Parlement en de Raad van 30 november 2009 inzake het behoud van de vogelstand (PB 2010, L 20), zoals laatstelijk gewijzigd bij verordening (EU) nr. 2019/1010 van het Europees Parlement en de Raad van 5 juni 2019 (PB 2019, L 170).

² Genoemd in bijlage I van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000-gebieden relevant als broedvogel.

³ Het vigerende landelijke doel is niet zonder meer te vergelijken met het voorgestelde nieuwe landelijke doel. Bij het voorgestelde nieuwe landelijke doel is gebruik gemaakt van sinds 2006 beschikbaar gekomen nieuwe gegevens en informatie, correcties en voortschrijdend inzicht m.b.t. de in Nederland aanwezige vogelpopulaties (zie ook van Kleunen et al. 2017). Daarnaast zijn er verschillen in de systematiek om landelijke doelen te bepalen (ministerie van LNV 2006, Vogel et al. 2021).

⁴ Natura 2000-gebied waar RWS of een provincie voortouwnemer is. De rol van voortouwnemer is vooral die van eerst verantwoordelijke bij het opstellen van het beheerplan.

delen van het land is er voor gekozen om voor de minder belangrijke regio's de aantallen gezamenlijk op te geven.

Tabel 1. Voorstel voor opgave (aantal paren) per regio (rijkswateren en provincies exclusief aandeel rijkswateren) van de populatie van de Woudaap als broedvogel voor 2050. De rijkswateren zijn gedefinieerd als het voortouwgebied van RWS. Tevens weergegeven zijn de huidige populatieomvang en het procentueel aandeel in de Nederlandse broedpopulatie. De verdeling van het huidige aantal paren over de regio's is als vertrekpunt gehanteerd voor de regionale opgaves. Trends zijn niet weergegeven omdat er onvoldoende gegevens beschikbaar zijn voor trendanalyse.

Regio	Huidige populatie (2015-2020)	Landelijk aandeel regio (2015-2020)	Voorstel regionale opgave 2050
Zuid-Holland	6-12	25%	40
Noord-Brabant	5-10	19%	30
rijkswateren	3-6	13%	20
Gelderland	3-6	13%	20
Noord-Holland	2-4	7%	10
Utrecht	2-4	7%	10
Flevoland	2-4	7%	10
Limburg	2-4	7%	10
Overige regio's	≤1	2%	behoud bestaande broedlocaties
Landelijk	25-50	100%	150

Prioritering

Vanwege de onzekere invloed van drukfactoren die buiten ons land spelen, bijvoorbeeld de situatie in de doortrekgebieden en het overwinteringsgebied (Sahel) en het feit dat de populatie in Nederland een zeer klein aandeel is van de totale Europese populatie zou het herstel van de Woudaap-populatie een lage prioriteit kunnen krijgen ware het niet dat Nederland het meest noordwestelijke deel van het Europese areaal van de soort is (Keller *et al.* 2020). Daarmee kan gesteld worden dat de soort niet uit Nederland mag verdwijnen en dat herstel tot de gestelde Gunstige Referentiewaarde nodig is om dat te voorkomen. Het huidige kleine populatie-aantal is onvoldoende om uitsterven te voorkomen. Uitbreidingen zijn deels te verwachten in bestaande moerasgebieden, maar zeker ook in nieuwe moerassen. Daarbij zijn de prioritaire regio's gelegen in het westen van het land, langs de grote rivieren en in Zuidoost-Brabant waar de soort habitat vindt in visvijvercomplexen. Onderzoek zou moeten focussen op de situatie in de overwinteringsgebieden en de eventuele gevolgen van klimaatverandering.

II. Inhoudelijke onderbouwing van de bouwsteen

1. Staat van Instandhouding (SvI)

De huidige SvI van de Woudaap als broedvogel wordt als ‘zeer ongunstig’ beoordeeld:

Verspreidingsgebied	zeer ongunstig
Populatie	zeer ongunstig
Leefgebied	zeer ongunstig
Toekomstperspectief	zeer ongunstig
Staat van Instandhouding	zeer ongunstig

Het verspreidingsgebied in de zin van het totale areaal dat in Nederland aanwezig is, wordt als ‘zeer ongunstig’ gescoord omdat de soort in grote delen van het land verdwenen is. In provincies zoals Zeeland en in grote delen van Oost-Nederland ontbreekt de soort nagenoeg, terwijl daar in de jaren vijftig-tachtig nog populaties aanwezig waren. De populatietrend laat sinds de jaren vijftig een steile afname zien, in ieder geval tot 2000 (figuur 1). Daarna trad een klein herstel op en daarmee komt de lange termijntrend (1990-2020) uit op stabiel en schommelen de aantallen rond de 25-50 paren. De periode rond 1980 kent een stand van rond de 70 paren. De situatie was toen echter niet gunstig, immers de soort bevond zich in een vrije val. Om deze reden wordt voor de Gunstige Referentiewaarde (GRW) teruggesproken op de aantallen in de vijftiger jaren voor de grote afname; op basis daarvan wordt een aantal van 440 paren gehanteerd (zie soortspecifieke onderbouwing hieronder en generieke uitleg zie box 1, tabel 2). In het doelendocument (ministerie van LNV 2006) werd de SvI van de Woudaap als broedvogel tevens op alle aspecten als ‘zeer ongunstig’ ingeschat.

Nadere onderbouwing GRW⁵

De Woudaap was bij de inwerkingtreding van de Vogelrichtlijn in 1980 (Directive Value, DV) een regelmatige broedvogel in Nederland en is daarmee geen ‘nieuwkomer’. Ten tijde van de inwerkingtreding van de Vogelrichtlijn bevond de populatie zich op een ongunstig niveau. Voorafgaand hieraan, in de periode 1950-1980, was namelijk sprake van een langjarige afname van meer dan 0,5% per jaar. De soort was in 1980 als ‘depleted’ te beschouwen (zie box 1) en stond ook op de Rode Lijst (zie bijlage 3 in Vogel *et al.* 2021). Daarom wordt gekeken naar een Ecologisch Gunstige Referentie (EGR). Bij soorten zoals de Woudaap, waar sprake is van een continue afname in de periode voorafgaand aan de inwerkingtreding van de Vogelrichtlijn, en geen volledig herstel sindsdien, wordt als EGR een schatting over 1950-1959 aangehouden. Wanneer de EGR in de periode 1950-1959 ligt is bij de bepaling van de GRW een correctie van 10% ten opzichte van de EGR toegepast, om rekening te houden met onzekerheden in de gegevens in deze periode. De GRW komt daarmee afgerond uit op 440 paren (490 paren (EGR) x 0,9 (correctie onzekerheid jaren 50)).

Tabel 2. Informatie over de populatieomvang- en ontwikkelingen die betrokken is bij de beoordeling van de Staat van Instandhouding (SvI).

Aspecten kerngetallen SvI	Periode	Conclusie/output
Huidige populatieomvang	2015-2020	25-50 paren
Beoordeling korte termijntrend	2009-2020	onbekend
Beoordeling lange termijntrend	1990-2020	onbekend
Gunstige Referentiewaarde Populatie	EGR	440 paren

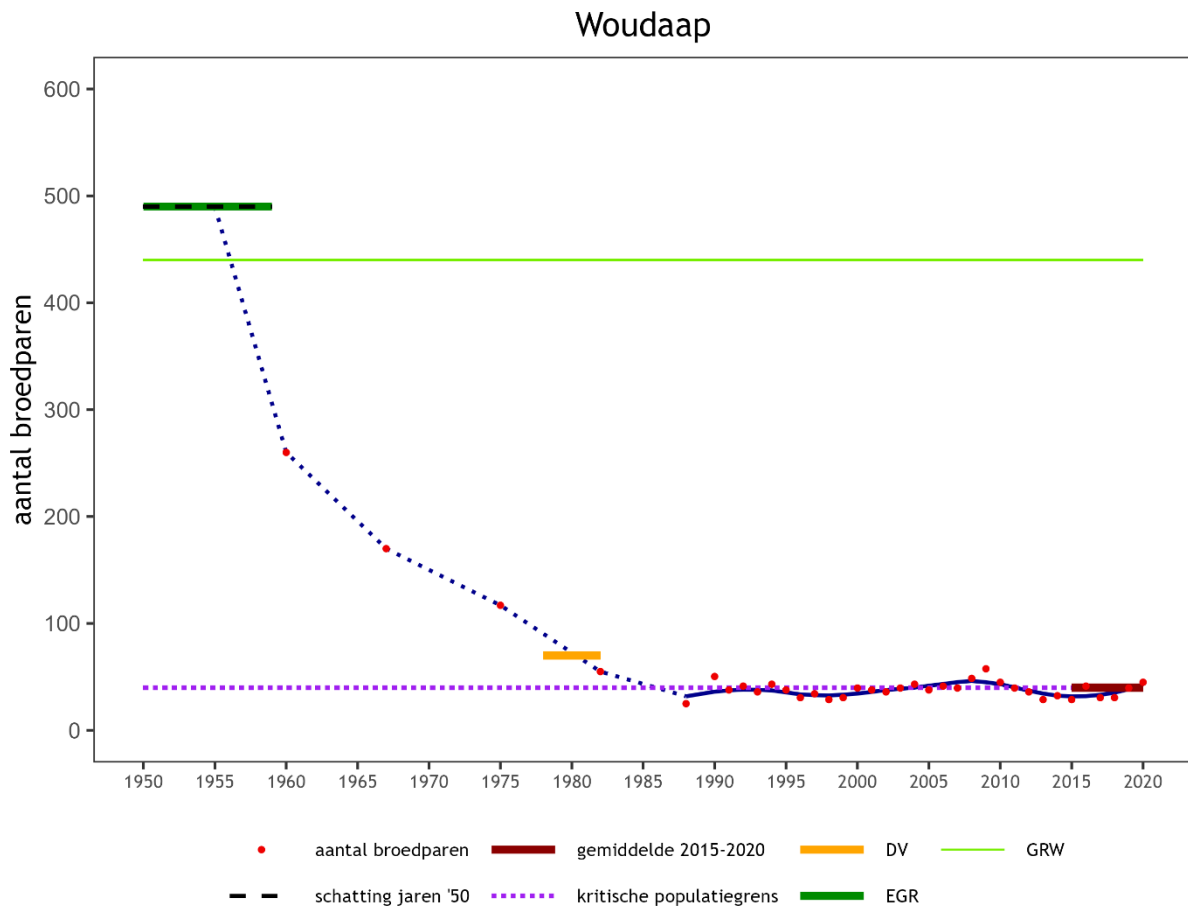
⁵ De te nemen stappen voor het bepalen van de GRW voor broedvogels worden in detail toegelicht in Vogel *et al.* (2021), waarbij het stroomschema in figuur 5.1 (bepaling GRW) en indien van toepassing figuur 5.2 (bepaling EGR) worden gevolgd. Zie ook de generieke uitleg in box 1 van deze bouwsteen.

Box 1. Wat is de GRW en hoe wordt die bepaald voor broedvogels?

Bij de methodiek voor het bepalen van de SvI (Vogel *et al.* 2021) is het voor de beoordeling van het aspect populatie nodig om de actuele populatieomvang te vergelijken met een Gunstige Referentiewaarde (GRW, ofwel *Favourable Reference Value* (FRV)). De GRW schetst de populatieomvang in een ecologische toestand van een populatie die gunstig is en is een objectieve, wetenschappelijk onderbouwde waarde. Bij de bepaling worden alleen ornithologisch-ecologische aspecten betrokken. De GRW voor de populatiegrootte is geen doel op zich maar wel een belangrijke pijler voor de bepaling van de vitaliteit van de populatie. Voor een gunstige SvI moeten echter ook andere aspecten (verspreidingsgebied, leefgebied en toekomstperspectief) op orde zijn. Bij het bepalen van de GRW voor de populatie worden voor broedvogels de hierna beschreven uitgangspunten gehanteerd.

- De Vogelrichtlijn bepaalt dat het niveau van de populatie ten tijde van de inwerkingtreding van de Vogelrichtlijn (1980), de *Directive Value* (DV), behouden moet blijven. Daarom wordt eerst bezien of de populatieomvang zich toen op een gunstig niveau bevond. Om te voorkomen dat de DV sterk wordt beïnvloed door piek- of daljaren wordt een gemiddelde over 5 jaar aangehouden: de periode 1978-1982. Als de populatie zich in die periode op een gunstig niveau bevond, is de GRW gelijk aan de DV.
- De DV was aantoonbaar ongunstig als er rond 1980 sprake was van een langjarige consistente doorzettende afname, de soort als ‘*depleted*’ werd beschouwd (sterk afgenomen voor 1980 en nog niet hersteld), de soort op de Rode Lijst van 1984 stond en/of de populatie kleiner was dan de kritische populatiegrens (zie uitleg laatste bullet). In die gevallen wordt gekeken naar een *Ecologisch Gunstige Referentie* (EGR). De EGR weerspiegelt de populatieomvang in een periode binnen de tijdsperiode 1950-heden waarin de ecologische omstandigheden voor de soort relatief gunstig waren (zie bullets hierna).
- Bij nogal wat soorten is sprake van een continue afname voorafgaand aan de inwerkingtreding van de Vogelrichtlijn (periode 1950-1980) en rond 1980 nog geen sprake van herstel. In die gevallen wordt als EGR een schatting over 1950-1959 aangehouden. De GRW is dan bepaald op 90% van die geschatte populatieomvang, om rekening te houden met de onzekerheden in de gegevens in deze periode.
- In de andere gevallen waarbij de DV als ongunstig wordt beschouwd wordt voor het bepalen van de EGR gekeken naar de lange termijn van 30 jaar vóór 1980, en de periode daarna, dus de tijdsperiode 1950-2020. Binnen deze periode wordt gezocht naar een periode van minimaal 10 jaar waarin de soort zich op een (relatief) stabiel en gunstig niveau bevond. Als er geen voldoende stabiele periode wordt gevonden, wordt gekeken of er een langdurige periode (30 jaar) zonder afname was. Indien ontwikkelingen in de EGR-periode passen in de natuurlijke populatieschommelingen (bijv. sterfte in strenge winters gevolgd door herstel) dan kan, ondanks deze fluctuaties, nog steeds gesproken worden van een stabiele periode. Wanneer de DV ongunstig was en de EGR te bepalen is, dan is de GRW gelijk aan de EGR.
- Wanneer de GRW wordt gebaseerd op een EGR die in een periode voor 1980 valt en onomkeerbare ontwikkelingen vóór de inwerkingtreding van de Vogelrichtlijn het leefgebied van een soort hebben verkleind, dan is de GRW naar beneden bijgesteld. Daarvan is sprake bij soorten van het boerenland; tussen 1950 en 1980 is 16% geschikt broedgebied verdwenen door bebouwing (inclusief infrastructuur).
- In sommige gevallen zijn zowel de EGR als de DV niet goed bruikbaar als GRW, bijvoorbeeld als de populatie zich in 1980 in een dalperiode bevond en er geen EGR te bepalen is, of omdat een soort zich recent gevestigd heeft. In het geval van recente (her)vestiging wordt het gemiddelde over de periode 2015-2020 genomen als GRW. Bij soorten met een ongunstig populatieniveau rond 1980 waarvoor de EGR niet te bepalen is, is teruggevallen op een kritische populatiegrens. Dit is een waarde waaronder de soort niet meer levensvatbaar in Nederland kan voortbestaan en dus de kans op verdwijnen zeer hoog is. Vanwege de onzekerheden rondom deze norm wordt deze zeer terughoudend toegepast.

Voor een nadere uitleg wordt verwezen naar Vogel *et al.* (2021).

Figuur 1. Overzicht van de waarden waarmee de ‘Gunstige Referentiewaarde’ (GRW) voor de populatie van de Woudaap als broedvogel is bepaald. Weergegeven is het globale populatieverloop op basis van aantallen broedparen (rode punten). Voor periodes met jaarlijkse schattingen (enkele missende jaren uitgezonderd) is het populatieverloop weergegeven als een solide donkerblauwe lijn. In periodes waar geen jaarlijkse schattingen beschikbaar zijn, zijn de jaren met een bekende populatieomvang verbonden met een stippellijn. Periodiek vastgestelde populatiegroottes tijdens de jaren ’50 worden weergegeven met een horizontaal gestreepte zwarte lijn die aangeeft welke periode de schatting beslaat (in de regel 1950-1959). Relevante waarden zijn aangeduid met gekleurde horizontale balkjes: Directive Value (DV, 1978-1982, oranje), Ecologisch Gunstige Referentie (EGR, donkergroen), populatieomvang in de periode 2015-2020 (donkerrood) en kritische populatiegrens (paarse stippellijn). De GRW zelf is weergegeven als lichtgroene horizontale lijn. Voor een verdere toelichting over de methodiek wordt verwezen naar box 1 en Vogel et al. (2021).

2. Landelijke opgave bij een gunstige Staat van Instandhouding (GSvI)

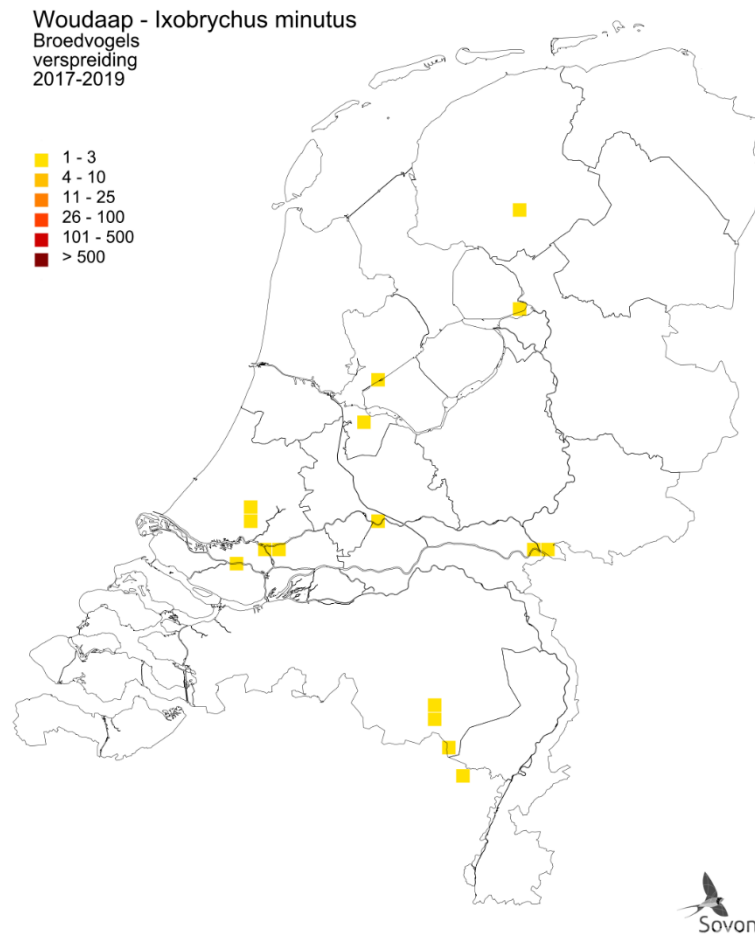
De populatieomvang overeenkomstig de GSvI bedraagt 440 paren. Afgezet tegen het huidige aantal in de periode 2015-2020 (25-50 paren) betekent dit dat er een forse opgave resteert.

III. Haalbaarheid

1. Beoordeling landelijke opgave

In de eerste helft van de vorige eeuw werd de Woudaap als een vrij zeldzame, lokaal zelfs talrijke broedvogel gezien. Sinds de jaren vijftig worden afnames gerapporteerd en in de jaren zestig was de soort in veel gebieden al fors afgenomen. Toch kwam Braaksma (1968) nog tot een schatting van 260 paren voor die periode. In een reconstructie komt van Kleunen (2001) tot een schatting van 490 paren voor de jaren vijftig (figuur 1). Sinds de jaren zestig ging de afname in een rap tempo door, van 70 paar rond 1980 tot onder de 10 eind jaren negentig. Daarna trad enig herstel op en schommelen de aantallen rond de 25-50 paren. De huidige verspreiding (figuur 2) staat in schril contrast met het beeld uit de jaren zestig (zie Bijlsma et al. 2001). De kerngebieden in het rivierengebied, in Noord en Zuid-Holland, in de

Peel, in Zeeuws-Vlaanderen en Noordwest-Overijssel zijn verdwenen. Van concentratiegebieden met dergelijk kleine aantallen is nauwelijks meer sprake.

Figuur 2. Broedverspreiding van de Woudaap in 2017-2019. Weergegeven is het aantal broedparen per atlasblok (5x5 km), waarbij dient te worden aangetekend dat het om zekere broedgevallen gaat, het werkelijke aantal is waarschijnlijk belangrijk hoger (Sovon 2022).

2. Knelpunten en maatregelen

Knelpunten

In tabel 3 zijn de belangrijkste knelpunten genoemd, waarbij met name de effecten in het buitenland de stand sterk beïnvloeden (droogte Sahel) en ook de waterdynamiek (peilbeheer en optreden droogtes) in de broedgebieden sturend zijn.

Tabel 3. Drukfactoren die een GSvl van de Woudaap als broedvogel in de weg staan. De sterkte van het negatieve effect (impact) is uitgedrukt in hoog (H), matig (M) en laag (L). Tevens is beoordeeld in hoeverre het knelpunt (op termijn) oplosbaar is.

Subcode	Drukfactor	Impact?	Oplosbaar?	Grote regionale verschillen?
FA1	Vermesting (bodem, water), incl. N-depositie (NOx en NH3)	H	deels	ja
FA11	Klimaat en zeespiegelstijging	M	deels	ja
FA9	Dynamiek oppervlaktewater/ zout water (peilen, getij, inundaties, stroming)	H	deels	nee
FB2	Natuurlijke begrazing	M	ja	ja
FD1	Verstoring door aanwezigheid (recreatie, honden, scheepvaart, vliegbewegingen)	L	ja	nee
FT1	Natuur- en landschapsbeheer (beheer-maatregelen)	M	ja	ja

Subcode	Drukfactor	Impact?	Oplosbaar?	Grote regionale verschillen?
XX	Ontwikkelingen in buitenland (droogte Sahel, effecten klimaatverandering buiten Nederland)	H	nee	nee

- *Vermesting*: in een klein deel binnen het areaal in Nederland kan dit aan de orde zijn. Een zeer klein deel van het leefgebied van de Woudaap als broedvogel is gevoelig voor stikstofdepositie. Het betreft enkel zwakgebufferde vennen waarbij sterke verzuring kan leiden tot een afname van dichtheden van prooidieren (afname prooibeschikbaarheid).
- *Klimaat*: klimaateffecten binnen Nederland zullen zich toespitsen op de effecten van langdurige droogte. Verdrogingsgevoelige moerassen zoals op de zandgronden, die voor de Woudaap relevant zijn, komen daarmee onder druk te staan en worden mogelijk ongeschikt (Foppen *et al.* 2016). Voor waarschijnlijk veel belangrijkere drukfactoren in relatie tot klimaat, zie de opmerkingen bij *ontwikkelingen in het buitenland*.
- *Dynamiek oppervlaktewater*: net als veel andere kritische moerasvogels heeft de Woudaap te maken met de negatieve effecten van een ongunstig peilbeheer in laagveen en kleimoerassen. Natuurlijke schommelingen in het waterpeil, periodieke overstromingen en de werking van wind gaan verlanding tegen en dragen zorg voor een continue afwisseling van dichte en open stukken, oud en jong riet. Er zijn weinig plaatsen meer in Nederland waar een dergelijke dynamiek ruimte kan krijgen. Dit leidt ertoe dat de waterrietzone minder vitaal wordt, wat nadelig is voor de Woudaap (Arcadis 2023). Meren zijn gescheiden van hun brongebieden en/of overstromingsgebieden, rivieren zijn bedijkt. Van nature is het waterpeil 's winters hoog en 's zomers laag maar vaak wordt juist het omgekeerde nagestreefd. Dergelijk peilbeheer leidt ertoe dat moeras 'verbost'. In een natuurlijke situatie vallen moerassen 's zomers regelmatig droog, wat de ideale omstandigheden levert voor moerasplanten om te ontkiemen. Als gevolg van het peilbeheer klinkt van bodem in agrarisch gebied in. Moerasgebieden liggen daardoor nu vaak hoger dan het omringende (boeren)land. Om leegloop van het moeras te voorkomen wordt er vaak gebiedsvreemd water ingelaten hetgeen kan leiden tot vermisting of verontreiniging.
- *Natuurlijke begrazing*: in sommige moerasgebieden stopt de verjonging van vroege verlandingsstadia (aangroei riet in water) door intensieve begrazing door met name de Grauwe Gans. Dit heeft mogelijk een negatieve invloed op de kwaliteit van het leefgebied van de Woudaap net als voor andere kritische moerasbewoners is geconstateerd (van der Winden *et al.* 2020). Dit kan zich tevens voordoen (nu of nabije toekomst) voor begrazing door uitheemse rivierkreeften (Soes & Koese 2010).
- *Verstoring door aanwezigheid*: de Woudaap wordt niet gezien als een sterk verstoringgevoelige soort. Waterrecreatie, daar waar bijvoorbeeld wordt aangelegd in of bij zones met geschikte broedvegetatie voor de Woudaap zou heel plaatselijk kunnen leiden tot een negatieve impact. De totaalscore voor dit aspect is echter laag.
- *Natuur- en landschapsbeheer*: Woudapen broeden in rietzones. Wanneer rietzones - bijvoorbeeld in het kader van hydrologisch herstel - verwijderd worden, verdwijnt hiermee geschikt broedgebied voor de vogel (Arcadis 2023).
- *Ontwikkelingen in buitenland*: de Woudaap is als een lange-afstandstrekker niet alleen afhankelijk van de omstandigheden in de broedgebieden, maar ook van die in de doortrekgebieden en de wintergebieden. Als overwinteraar ten zuiden van de Sahara, voor belangrijkste deel de Sahelzone, en bewoner van moerasgebieden heeft de soort te maken met droogte-effecten door het uitblijven van neerslag vóór de winter. Dat heeft zich vooral voorgedaan vanaf de zestiger jaren tot ongeveer 1990. Net als andere moerasvogels die in de Sahel overwinteren zijn er duidelijk correlaties van droogtejaren in de winter met de aantallen in de daaropvolgende broedseizoenen hier in West-Europa (Marion *et al.* 2006). Daarmee kan dit als een van de belangrijkste drukfactoren worden gezien.

Beheer en herstel-/verbetermaatregelen

In algemene zin gesteld is het nemen van maatregelen specifiek gericht op het behouden van de soort lastig, omdat er voor de Woudaap geen of maar enkele 'kerngebieden' te vinden zijn en dus moet de soort profiteren van maatregelen die genomen worden voor andere kritische moerasbewoners die baat hebben bij goed ontwikkelde helofytenvegetaties, zoals rietvelden en lisdoddes.

- Het beheer van rietmoeras vraagt grote inspanningen waarbij een natuurlijker waterpeil een belangrijke factor is. In alle gevallen dient gestuurd te worden op voldoende opgaand, overjarig in

(ondiep) water staand rietmoeras met een bijzonder grote randlengte aan beschutte rietoevers (van der Hut 2003). Moerassen zijn dynamische systemen waarbij het waterpeil een belangrijke sturende factor is. Een te laag waterpeil – zelfs in geringe mate – leidt tot verruiging van rietmoeras en een grotere kans op predatie door grondpredatoren (zie verder). Er zijn, zelfs in een relatief geïsoleerd gelegen broedgebied als de Gelderse Poort succesvolle voorbeelden van beheer, met name door het opzetten en dynamischer maken van het waterpeil in combinatie met rietherstel (Lenssen *et al.* 2013). Omdat geschikt Woudaap-habitat erg variabel is, moet locatie-specifieke aanpak en beheer de sleutel zijn tot het verkrijgen van voldoende oppervlak aan potentieel geschikt habitat.

- In combinatie met herstel- en ontwikkelbeheer van geschikt Woudaap-habitat moeten ook maatregelen worden genomen om mogelijke verstoring door recreanten te voorkomen. Vaak betreft het bij de Woudaap relatief kleine moerasgebieden (ter grootte van poel/vijver) zodat het nemen van specifieke maatregelen goed mogelijk is.
- Antiverdrogingsmaatregelen in moerassen kunnen helpen om de negatieve gevolgen van klimaatverandering (extreme droogte) te dempen. Het is lastig om in algemene zin hier beheermaatregelen voor te noemen, want door de diversiteit in type moeras waar de Woudaap zich in vestigt vraagt om locatie-specifieke aanpak.
- Riet- en moerasvogels kunnen profiteren van de ontwikkeling van eutrofe moerassen op voormalige landbouwgronden. Een vrij hoge nutriëntenbeschikbaarheid op voormalige landbouwgrond kan bij een goed peilbeheer gunstig zijn voor de ontwikkeling van krachtig waterriet (de Fouw *et al.* 2023).
- Negatieve effecten van begrazing door met name Grauwe Ganzen kunnen lokaal van belang zijn. De ontwikkeling van geschikte vegetatie in nieuwe moerassen (onder meer waterriet) kan uitblijven of vertraagd zijn. Ganswerende maatregelen zoals het plaatsen van linten of uitrasterend gaas zijn niet altijd mogelijk, maar er kan lokaal voor gekozen worden en het kan daar een positief effect betekenen.

Regionale verschillen

Voor een deel van de knelpunten zoals de negatieve impact van vermessing op zwakgebufferde vennen en de effecten van verdroging zijn er grote regionale verschillen. Lokaal kan de natuurlijke begrazing door de Grauwe Gans van grotere invloed zijn dan op andere plekken. Het ontbreken van natuurlijk peilbeheer speelt vooral in boezemwateren, dus in veel laagveen- en kleigebieden. Kansen door natuurontwikkeling voor de Woudaap zijn moeilijk in te schatten door het onvoorspelbare voorkomen van de soort. Geschikte, vaak kleinere moerassen, kunnen zo maar gekoloniseerd worden. Dat kan zich in iedere regio voor doen. De historische en tegenwoordige verspreiding lijkt er wel op te duiden dat de kansen in de noordoostelijke regio (kleimoerassen) voorspog als klein moeten worden ingeschat.

Relevante ontwikkelingen op het vlak van beleid en beheer

- In veel natuurontwikkelingsgebieden binnen het Natura 2000-netwerk en op gronden die behoren tot het Natuurnetwerk Nederland (NNN) wordt gestuurd op ontwikkeling van natte natuur. Dit gebeurt op grotere schaal o.a. via de Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW), onderdeel van het Nationaal Waterprogramma 2022-2027. PAGW richt zich op het verbeteren van de ecologische waterkwaliteit, de aanleg van verloren en ontbrekende leefgebieden en verbindingen tussen de grote wateren en de inliggende natuurgebieden in de Zuidwestelijke Delta, het IJsselmeergebied, de Waddenzee (incl. Eems-Dollard) en de Rijn en Waal. Projecten met perspectieven zijn o.a. Wieringerhoek, Oostvaardersoevers en de Noord-Hollandse Markermeerkust.
- *Nationaal Waterprogramma 2022-2027*: water en leefgebied van de Woudaap zijn nauw met elkaar verbonden, zodat met name het Nationaal Waterprogramma 2022-2027 van belang is. Daarbinnen worden vanuit de PAGW-projecten geëntameerd die leiden tot een vergroting van moerassen die deels kunnen functioneren als leefgebied van de Woudaap. Dit geldt ook voor sommige natuurontwikkelingsprojecten in het kader van waterbergingsopgaven waarbij landbouwgrond in moerasnatuur wordt omgezet.

Ontwikkelingen op biogeografische schaal

De soort is in Europa niet bedreigd en kent een stabiele populatie-ontwikkeling over de laatste 30 jaar (BirdLife International 2021). Toch is deze inschatting met behoorlijk wat onzekerheid omgeven, omdat de populaties van de Woudaap notoir lastig zijn te monitoren door zijn verborgen levenswijze. Grote populaties komen voor in Zuid- en Oost-Europa en met name hier moeten de populatieschattingen met enige scepsis worden bekeken (Keller *et al.* 2020). Desondanks bestaat consensus dat er sprake is geweest van een verontrustende ontwikkeling tussen 1960 en 1990 toen de stand in Europa kelderde als gevolg van de droogtes in het overwinteringsgebied in de Sahelzone in Afrika (Marion *et al.* 2006). Door een terugkeer naar meer normale regenval regimes sinds die tijd is de stand hersteld. In de ons

omringende landen, eigenlijk in geheel West-Europa, is de Woudaap een zeldzame broedvogel en met name daardoor extra gevoelig voor populatie-crashes, zoals door klimaateffecten. Dat kan hebben bijgedragen aan het uitblijven van herstel in onze streken.

Kennisleemtes

Onduidelijk is in hoeverre de situatie in de overwinteringsgebieden momenteel nog een beperkende factor is voor de ontwikkeling van de populatie in Nederland. Het is onduidelijk welk aandeel van de populatiefluctuaties en daarmee ook van de achteruitgang van de afgelopen 50 jaar hierdoor wordt verklaard.

Door de verborgen levenswijze en het feit dat de soort ‘zo maar’ overal kan opduiken is het lastig om een goede jaarlijkse schatting te maken van het aantal broedparen. Het volgen van de populatie in kerngebieden is lastig en ook onvoldoende door de grote dynamiek (zie o.a. Boele *et al.* 2021). Dat vraagt dat voor het in de peiling houden van de ontwikkelingen allerlei databronnen gecombineerd dienen te worden in het kader van het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM). De veelzijdigheid van de moerashabitats waar de soort zich in vestigt maakt ook dat het moeilijk is om een focus aan te brengen in de maatregelen die genomen kunnen worden om de soort te stimuleren. Het zal toch vaak maatwerk blijven op het moment dat zich broedgevallen voor doen of zich een kleine populatie vestigt.

Beoordeling haalbaarheid populatieomvang in 2050

De populatie bevond zich in de periode 2015-2020 met ca. 25-50 paren ver onder het gunstige populatieniveau van 440 paren. De korte termijntrend is onbekend maar zeker niet sterk toenemend en het behalen van het doel is daarmee ver weg. Het ligt dus voor de hand om voor deze periode te werken met een tussendoel voor 2050 op weg naar een GSvI. De Woudaap heeft bij gunstige voedselomstandigheden een relatief hoog reproductief vermogen (Filipiuk *et al.* 2023). Zo wisten vier paren in 2022 bij Benthuizen ZH 18 jongen groot te brengen (Boele *et al.* 2023). Moerasontwikkeling zal leiden tot een toename van omvang en kwaliteit leefgebied. De inschatting is dat - mits maatregelen tijdig en op voldoende schaal worden genomen - een jaarlijkse groei van 5% mogelijk is, overeenkomstig het gemiddelde van de bandbreedte van middellanglevende soorten (Vogel *et al.* 2024). Daarmee wordt herstel tot 150 paren in 2050 haalbaar geacht. De inschatting is omgeven met behoorlijke onzekerheid door de afhankelijkheid van omstandigheden elders (overwintering Afrika).

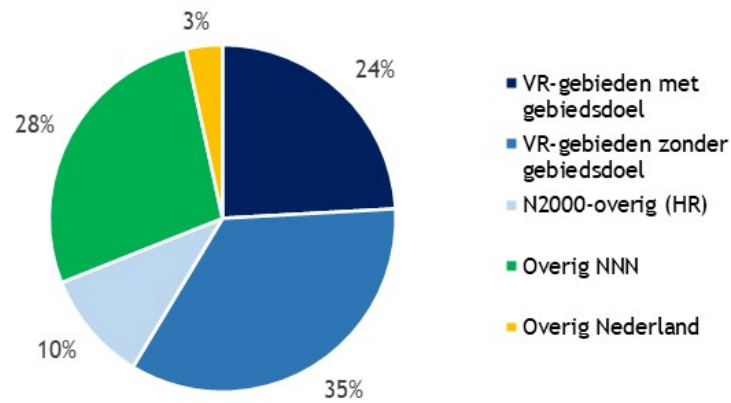
3. Advies landelijk doel

Op dit moment bevindt de Woudaap zich in een ongunstige SvI en ook het toekomstperspectief is ‘ongunstig’. Het is niet reëel om te verwachten dat die situatie in de komende decennia sterk zal veranderen. Het advies is om het landelijke doel voor 2050 op 150 paren te stellen, als tussendoel op weg naar een GSvI.

IV. Regionale opgave

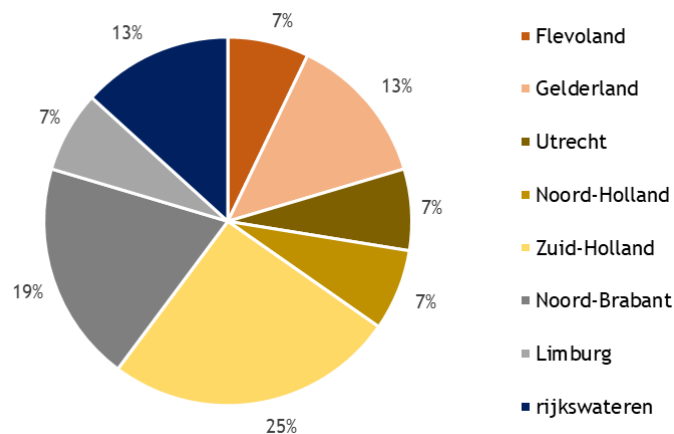
1. Actueel voorkomen

Bijna alle huidige broedgevallen doen zich voor in beschermde natuurgebieden, meer dan tweederde zelfs in gebieden met een Natura 2000-status (figuur 3). Dat is ook niet vreemd aangezien bijna al het moerasgebied een beschermde status heeft. Omdat de soort in belangrijke mate in heel kleine geïsoleerde moerasjes of waterplassen met oevervegetatie (o.a. visvijvers) opduikt, is dit geen sluitend geheel.

Figuur 3. Aanwezigheid in de afgelopen zes jaar (2015-2020) in onder de Vogelrichtlijn aangewezen Natura 2000-gebieden met een instandhoudingsdoel voor de Woudaap als broedvogel, de overige vogelrichtlijngebieden, overige Natura 2000-gebieden (habitatrichtlijngebieden), overig Natuurnetwerk Nederland (NNN) en overig Nederland (buiten N2000/NNN).

In figuur 4 wordt de verdeling gepresenteerd over de provincies en de rijkswateren. Het provincie-aandeel is exclusief rijkswateren, de aantallen in het rivierengebied worden wel aan de provincies toegekend. Voor deze indeling is gekozen omdat provincies en RWS (rijkswateren) de voortouwnemers voor de beheerplannen zijn. De kleine aantallen die momenteel in ons land voor komen laten desondanks een grote spreiding zien over de provincies/regio's. Alleen Zuid-Holland (gemiddeld 6-12 broedparen) en Noord-Brabant (gemiddeld 5-10 broedparen) springen er uit naar. De regio's waar de soort slechts sporadisch voorkomt (gemiddeld <1 paar) zijn niet weergegeven.

Figuur 4. Aanwezigheid van de Woudaap als broedvogel in de afgelopen zes jaar (2015-2020) per provincie (exclusief rijkswateren) en in de rijkswateren. De rijkswateren zijn gedefinieerd als het voortouwgebied van RWS. Met zwart is overig Nederland weergegeven.

Er zijn maar drie gebieden in ons land waar recent gemiddeld meer dan één broedpaar is vastgesteld: de visvijvers bij Valkenswaard, de Rijntakken en de omgeving Rottmeren/Zevenhuizerplas (tabel 4). Opgemerkt dient te worden dat de werkelijk geconstateerde broedgevallen slechts een beperkt deel zijn van het totaal aantal broedgevallen, hetgeen veroorzaakt wordt door de verborgen levenswijze. Het aantal paren in tabel 4 is een weergave van het aantal zekere geconstateerde broedgevallen en het betreft dus zeker een onderschatting.

Tabel 4. De belangrijkste broedgebieden van de Woudaap in de periode 2015-2020 alsmede overige Natura 2000-gebieden met een instandhoudingsdoel (IHD) voor deze soort. Het procentueel aandeel in de Nederlandse broedpopulatie is indicatief weergegeven. VR = (mede) onder de Vogelrichtlijn aangewezen als Natura 2000-gebied, VR* = VR-gebied met een instandhoudingsdoel voor de Woudaap als broedvogel, HR = in het kader van de Habitatrictlijn aangewezen als Natura 2000-gebied (indien >5%), NNN = Natuurnetwerk Nederland (indien >5%), overig = overig Nederland, rw = rijkswateren (voortouwnemer RWS), IHD = huidig instandhoudingsdoel, - = geen IHD.

Gebied	Status	Regio	Aantal (paren)*	Aandeel in NL	IHD (paren)
Visvijvers Valkenswaard	overig	NB	3,0	19%	-
Rijntakken	VR*/HR	Gl	1,5	9%	20
Rottemeren en Zevenhuizerplas	overig	ZH	1,3	8%	-
Zwarte Meer	VR/HR	rw	0,7	4%	-
Pastorsweiwer & visvijvers	overig	NB	0,7	4%	-
Oostelijke Vechtplassen	VR*/HR	NH	0,6	4%	10
Leenderbos, Groote Heide & De Plateaux	VR/HR	NB	0,5	3%	-
Harderbroek	NNN/overig	Fl	0,5	3%	-
Boezems Kinderdijk	VR	ZH	<0,5	2%	-
Strabrechtse Heide & Beuven	VR*/HR	NB	<0,5	1%	2
Oostvaardersplassen	VR*	Fl	0	0%	3

*Het betreft zekere broedgevallen, het werkelijke aantal ligt mogelijk (fors) hoger.

2. Advies voor regionale opgave voor 2050

Het voorgestelde landelijke doel voor 2050 vormt het uitgangspunt voor de regionale opgaves. De opgave wordt verdeeld naar rato van het aandeel van de regio in de landelijke populatie, tenzij er redenen zijn om daar gemotiveerd van af te wijken. Dat kan door verschillen in regionale trends (makkelijker te realiseren in regio's waar de soort het beter doet), verschil in areaal potentieel leefgebied en/of de nabijheid van bronpopulaties voor herstel. Omdat er een aanvullende landelijke opgave is (voorstel landelijk doel in 2050 bedraagt 150 paren terwijl de actuele landelijke populatie ca. 25-50 paren bedraagt (2015-2020)), is er ook een regionale opgave (tabel 5).

Tabel 5. Voorstel voor opgave (aantal paren) per regio (rijkswateren en provincies exclusief aandeel rijkswateren) van de populatie van de Woudaap als broedvogel voor 2050. De rijkswateren zijn gedefinieerd als het voortouwgebied van RWS. Tevens weergegeven zijn de huidige populatieomvang en het procentueel aandeel in de Nederlandse broedpopulatie. De verdeling van het huidige aantal paren over de regio's is als vertrekpunt gehanteerd voor de regionale opgaves. Trends zijn niet weergegeven omdat er onvoldoende gegevens beschikbaar zijn voor trendanalyse.

Regio	Huidige populatie (2015-2020)	Landelijk aandeel regio (2015-2020)	Voorstel regionale opgave 2050
Zuid-Holland	6-12	25%	40
Noord-Brabant	5-10	19%	30
rijkswateren	3-6	13%	20
Gelderland	3-6	13%	20
Noord-Holland	2-4	7%	10
Utrecht	2-4	7%	10
Flevoland	2-4	7%	10
Limburg	2-4	7%	10
Overige regio's	≤1	2%	behoud bestaande broedlocaties
Landelijk	25-50	100%	150

V. Prioritering

Vanwege de onzekere invloed van drukfactoren die buiten ons land spelen, bijvoorbeeld de situatie in de doortrekgebieden en het overwinteringsgebied (Sahel) en het feit dat de populatie in Nederland een zeer klein aandeel is van de totale Europese populatie zou het herstel van de Woudaap-populatie een lage prioriteit kunnen krijgen ware het niet dat Nederland het meest noordwestelijke deel van het Europese areaal van de soort is (Keller *et al.* 2020). Daarmee kan gesteld worden dat de soort niet uit

Nederland mag verdwijnen en dat herstel tot de gestelde GRW voor de populatie nodig is om dat te voorkomen. Het huidige kleine populatie-aantal is onvoldoende om uitsterven te voorkomen. Uitbreidingen zijn deels te verwachten in bestaande moerasgebieden, maar zeker ook in nieuwe moerassen. Daarbij zijn de prioritaire regio's gelegen in het westen van het land en langs de grote rivieren. Onderzoek zou moeten focussen op de situatie in de overwinteringsgebieden en de eventuele gevolgen van klimaatverandering.

Literatuur

- ARCADIS. 2023. Natuurdoelanalyse Strabrechtse Heide & Beuven Provincie Noord-Brabant, versie 28 februari 2023
- BIRDLIFE INTERNATIONAL. 2021. European Red List of Birds. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- BOELE A., VAN BRUGGEN J., HUSTINGS F., VAN KLEUNEN A., KOFFIJBERG K., VERGEER J. W. & VAN DER MEIJ T. 2021. Broedvogels in Nederland in 2019. Sovon-rapport 2021/02. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- BOELE A., VERGEER J.W., VAN BRUGGEN J., GOFFIN B., KAVELAARS M., LOUWE KOOLJMAN J., KOFFIJBERG K., & VAN KLEUNEN A., SCHOPPERS J., VAN TURNHOUT C. & JANSEN D. 2023. Broedvogels in Nederland in 2022. Sovon-rapport 2023/40. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- BIJLSMA R.G., HUSTINGS F. & CAMPHUYSEN C.J. 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- BRAAKSMA S. 1968. De verspreiding van het Woudaapje (*Ixobrychus minutus*) als broedvogel. *Limosa* 41: 41-61.
- FILIPIUK M., BUCZYŃSKI P. & KLOSOWSKI J. 2023. Feeding ecology and reproductive success of the Little Bittern *Ixobrychus minutus* in differently managed pond habitats. *Journal of Ornithology* 165: 473-484.
- FOPPEN R., VAN ROOMEN M., VAN DEN BREMER L. & NOORDHUIS R. 2016. De ecologische haalbaarheid van de Natura 2000 instandhoudingsdoelen voor vogels. Sovon-rapport 2016/51. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- DE FOUW J., VAN DER HUT R.M.G, SMOLDERS A.J.P., VAN DER WINDEN J., BAKKER E.S. & WESTENDORP. P.J. 2023. Moerasontwikkeling op voormalige landbouwgrond. *Landschap* 23/1: 29-37.
- VAN DER HUT R.M.G. 2003. Met habitatmodellen het moeras in: beheerinstrument voor moerasvogels. *De Levende Natuur* 104: 160-164.
- KELLER V., HERRANDO S., VOŘÍŠEK P., FRANCH M., KIPSON M., MILANESI P., MARTÍ D., ANTON M., KLVAŇOVÁ A., KALYAKIN M. V., BAUER H.-G. & FOPPEN R.P.B. 2020. European Breeding Bird Atlas 2: Distribution, Abundance and Change. European Bird Census Council & Lynx Edicions, Barcelona.
- VAN KLEUNEN A. 2001. Reconstructie van broedvogelpopulaties van zeldzame broedvogels en kolonievogels in 1950 en 1998 ten behoeve van de Ecologische Kapitaal Index. SOVON-onderzoeksrapport 2001/3. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- VAN KLEUNEN A., VAN ROOMEN M., JANSSEN J.A.M., KUITERS A.T., VAN WINDEN E., BOELE A., SCHMIDT A.M. & VAN VREESWIJK T. 2017. Advies over correcties en bijstellingen van Natura 2000-doelen; Achtergronddocument bij het rapport Advies over de Natura 2000 doelensystematiek en Natura 2000-doelen. Rapport 2779C. Sovon-rapport 2016/27. Wageningen Environmental Research, Wageningen.
- LENSSEN J., COOPS H., BUDDINGH K. & WIJERS T. 2013. Herstel van rietmoeras in de Rijnstrangen. *De Levende Natuur* 114: 252-257.
- MARION L., BARBIER L. & MORIN C. 2006. Status dus Blongios nain (*Ixobrychus minutus*) en France entre 1968 et 2004 et causes probable d'évolution de ses effectifs. *Alauda* 74: 155-170.
- MINISTERIE VAN LNV. 2006. Natura 2000 doelendocument. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Den Haag.
- SOES M. & KOESE B. 2010. Invasive crayfish in the Netherlands: a preliminary risk analysis. Rapportnummer EIS2010-01. EIS Nederland/ Bureau Waardenburg, Leiden/Culemborg.
- VAN DER WINDEN J., DEUZEMAN S., FOPPEN R. & VAN HORSSSEN P. 2020. Broedsucces en nesthabitat van de Grote Karekiet in begraasde rietkragen in de kerngebieden. *Limosa* 93: 153-164.
- VOGEL R., FOPPEN R., VAN DEN BREMER L., VAN TURNHOUT C.A.M. & VAN ROOMEN M. 2021. Methodiek voor de bepaling van de staat van instandhouding van vogels. Sovon-rapport 2021/26. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

VOGEL R., FOPPEN R. & VAN DEN BREMER L. 2024. Inschatting van het haalbare populatieherstel in 2023-2050 van vogelsoorten met een ongunstige staat van instandhouding. Sovon-rapport 2024/49. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Geraadpleegde websites

SOVON VOGELONDERZOEK NEDERLAND. 2022. Woudaap. <https://stats.sovon.nl/stats/soort/980>. Geraadpleegd op 18/02/2022.